

5. AZ ELSŐ GYÜLEKEZET

Gyülekezeti óraszám: 1. Egyházi iskolák óraszám: 1.

(ApCsel 11,19–26; 2,42–47)

TEOLÓGIAI ALAPVETÉS

(*Felhasznált irodalom:* L. Goppelt: Az Újszövetség theológiája, Budapest, 1992; Heidelbergi Káté; Szabó Andor: „Lábam előtt mécses a te igéd.” Budapest, 1995; Magyarázatos Biblia; Dr. Benke György: Hittan7, Budapest, 2000)

Megalakulásának körülményei: Az első keresztyén gyülekezet Jeruzsálemben jött létre pünkösd alkalmával. A megalakulásának körülményei mutatják, hogy mi szükséges ahhoz, hogy keresztyén gyülekezet jöjjön létre.

- Apostoli bizonyoságtétel: Jézus Krisztus áldozati haláláról és feltámadásáról: pünkösd ünnepe alkalmával Jeruzsálembé gyülekezett sokféle nép és nemzet tagjai a Jézusról szóló bizonyoságtétel nyomán lettek hívőkké, tértek meg. Erre alapul a megtérés.

- Szentlélek belső bizonyoságtétele: Isten Lelke az, aki Péter apostol bizonyoságtételében elhangzó isteni igazságokat a hallgatóság szívében belsővé tette, és bebizonyította, hogy rólok van szó. A Szentlélek munkája és ereje pünkösd alkalmával különösen is látványos módon volt jelen.

Az első gyülekezet jellemzői: Tagjai sokféle nemzetből és társadalmi rétegből tevődtek össze. Ennek ellenére az egység és az elfogadás jellemezte a megalakult közösséget. Az egységet a kezdeti időkben az egy hit táplálta. Később persze jelentkeztek nehézségek és gondok a különbözőségekből fakadóan, melyekről Pál apostol ír, és amelyekre az apostol gyakorlati tanácsokat ad. Ilyen gond volt az agapé gyakorlata.

Közösség: Ez a közösség vonatkozott a hit-, élet-, vagyonszövésre. A külvilág számára a legszembetűnőbb változást a megtértek életében az jelentette, hogy a tulajdonukat megosztották egymással. Így élték meg azt, amit Jézus tanított, hogy szeresség a felebarátot. Akik egyek Krisztusban, nem nézhetik, hogy egyesek közöttük nélkülöznek. A hitközösség jelentette a kegyességi élet területén a közös istentiszteletet, imádságot. A megtértek szakítottak korábbi életformájukkal. Az idejük nagy részét a hit megélésére és a hitben való fejlődésre áldozták. Ennek a közösségnek az apostolok voltak a vezetői. Nem beszélhetünk semmiféle közösségi hierarchiáról. Nem voltak még megosztva a szolgálati területek. A megalakulást követő időszakban a hit lelkesedése ilyen önzetlen magatartásra készítette a keresztyéneket. Az első keresztyén gyülekezet életében nagy szerepet játszott a kezdetekben a tanítás, tanulás. Nem csak a vasárnapi istentiszteleten, hanem naponta igyekeztek megtanulni minél többet Jézusról. Amit megtanultak, azt meg is élték, gyakorolták is, az úrvacsorai közösségben és a közös imádságok, dicsőítő énekek révén. Naponta eljártak a templomba imádkozni. Háromezer emberrel és a tanítványokkal kezdődött meg az első keresztyén gyülekezet élete.

Csodák: A megtérések csodái mellett pünkösd után az apostolok sok csodát is tettek. Ezek a csodák igazolták a feltámadott Jézus Krisztust. Lukács egy ilyen csodát jegyez le részletesebben: a templom Ékes nevű kapujában meggyógyít Péter és János egy születése óta sánta férfit. (ApCsel 3) A csodák révén egyre több emberrel kerültek kapcsolatba az apostolok. (ApCsel 5,15–16) Jeruzsálemben kívülről is keresték Pétert. Mindenki meggyógyult, bármilyen

betegségben is szenvedett.

Megtérések: Az apostolok folytatták püünkösöd után a Jézus Krisztusról való bizonyágtételt. Ezt igazolta és támasztotta a lá a megtértek hiteles élete. Ennek hatására folyamatosan növekedett a gyülekezet létszáma ötezerre. (ApCsel 5,4) Belső és külső nehézségek egyaránt jelentkeztek az első gyülekezet életében.

Belső nehézségek: Az egységet próbálta megbontani Anániás és Szafira. (ApCsel 5) Konfliktus alakult ki a szolgálatok területén. (ApCsel 6) Bár mind a két eset sikerült elrendezni, mégis előre jelezték, hogy minden lelkesedés ellenére a jövőben is kell konfliktus helyzetekkel számolni.

Külső nehézségek: A gyülekezet megalakulása után nagyon gyorsan megkezdődött a keresztyének üldözése. Ennek az első jele az apostolok letartóztatása volt. Ekkora tömeget és egységet már nem néztek jó szemmel a nép vezetői. Már az első napokban megtiltották, hogy tovább tevékenykedjenek. (ApCsel 4,18) A nehézségek mértékét mutatja meg István vértanúhalála. (ApCsel 7,54–60) Ettől kezdve nem számíhattak az első jeruzsálemi keresztyének, hogy a hitükért az életükkel kell fizetniük. Miután az apostolok Jézusról tettek bizonyágot, arról is beszéltek, hogy Jézus halálát kik okozták. Akik őt halálra ítélték azonnal a keresztyének ellen fordultak. Letartóztatásokkal próbálták megfélemlíteni a tanítványok, és arra kényszeríteni, hogy hallgassanak. Azonban a hitnek nem lehetett megállj parancsolni. Egyre növekedett a gyülekezethez tartozó, megtértek száma. Az első erőszakos cselekedet, ami a keresztyének ellen irányult: István diakónus megkövezése. Őt kifejezetten a hite miatt gyilkolták meg. A kezdődő keresztyénüldözések miatt sokan elmenekültek Jeruzsálemből. A hozzá legközelebb eső, vallási sokszínűséget toleráló nagyváros Antiókhia volt. Ezért nagyon sok üldözött ide menekült. Antiókhia volt a Római Birodalom harmadik legnagyobb városa Róma és Alexandria után.

Antiókhiai gyülekezet: A város lakossága abban az időben körülbelül 300.000 volt. A keresztyén gyülekezet igen korán, Kr. u. 40-ben alakult meg. A gyülekezet tagjai egyrészt menekültek voltak, akik a jeruzsálemi keresztényen üldözések elől menekültek, másrészt pogány megtértek a város lakói közül. Az antiókhiai gyülekezet lett a hellén keresztyénség anyagyülekezete. A gyülekezet tagjainak a teológiai gondolkodását a hellén gondolkodás befolyásolta. Ez a háttér később több problémát is felvetett. Így például az Ószövetség, az ószövetségi törvények átvétele szükségességének a kérdést. Hogy a hellén gondolkodás ne vigye el a tanítást a tévtanítás irányába, szükség volt arra, hogy az igaz tant hirdessék közöttük. A jeruzsálemi atyák (apostolok) tudomást szereztek a megtérők nagy számáról, ezért küldték el Barnabást, hogy irányítsa a hívek lelki életét. Barnabás számára azonban a munka bizonyára túl sok volt, ezért magával vitte Pál apostolt is, aki a megtérése után kénytelen volt elhagyni Jeruzsálemet, és az apostolok tanácsára Tarzusban, szülővárosában tartózkodni. Mint diaszpóra zsidó, Jézus korábbi üldözője, a legmegfelelőbbnek tűnt a feladat ellátására. Barnabás azonban kezdetektől fogva Pál mellé állt (ApCsel 9,26–28), és ebben a helyzetben őt hívta segítségül a keresztyén gyülekezetben rá háruló feladatok megosztásához. Ez a közös munka egy évig tartott. Pál apostolra a tanítás feladata hárult. Ebben a városban kapták Krisztus követői a „krisztianus” elnevezést. Valószínűleg maga Lukács is Antiókhiaiból származott, ez alatt az időszak alatt lesz Krisztus követője.

VALLÁSPEDAGÓGIAI SZEMPONTOK

(*Felhasznált irodalom:* Bölesföldiné Türk Emese – Kerekes Szabolcs: Serdülők a gyülekezetben, in: Siba Balázs – Szabóné László Lilla – Pángyánszky Ágnes (szerk.): Együtt a hit útján – Gyülekezetpedagógiai kézikönyv, Kálvin Kiadó, Budapest, 2019, 177–213.; Uzsalyné Pécsi Rita: A nevelés az élet szolgálata 3. – A serdülőkor életfeladatai (1.), Kulcs a Muzsikához Kiadó, Pécs, 2011.)

A közösséghez tartozás átélése ebben az életszakaszban is nagyon fontos. A gyermeknek megbízható embereket és csoportokat kell találnia a családján kívül is. Az identitás a kortárs közösségben formálódik, a megélt összetartozás, az értékek összehasonlítása, a közös élmények során. A barátságokban, a személyes kapcsolatokban mintegy tükröben láthatja magát a serdülő. Szüksége van azokra a nála tapasztaltabb példaképekre is, új identitásának születésében jelenlévő „bábákra”, akik nem a közvetlen családtagjai, de felnézhet rájuk, fordulhat hozzájuk. A gyülekezet közössége alkalmat ad a kortárs kapcsolatok megélésére, a kortárs csoportba való bekapcsolódásra. A generációk együtt mozdulása, az istentiszteletek, a gyülekezeti táborok, a pozitív felnőtt minták a gyülekezetben esélyt adnak a gyógyulásra a sok terhet hordozó, nehéz családi háttérből érkező fiataloknak is.

ÓRAVÁZLAT JAVASLAT

Fő hangsúly: Az első gyülekezet jellemvonásai ma is jellemzőek lehetnek ránk.

Kognitív cél: Az első gyülekezet fő jellemvonásainak a bemutatása: Isten Igéjével való foglalkozás, egymásra való odafigyelés, jó példaadás mások számára.

Affektív cél: A jó közösség vonzóerejének feltárása.

Pragmatikus cél: Arra bátorítás, hogy a tanulók ma is törekedjenek ezeknek a jellemvonásoknak a saját életükben és saját közösségeikben való megvalósítására.

Óra fő része	Javaslatok	Taneszköz, célhoz kapcsolódás
Motiváció, ráhangolódás, előzetes ismeretek aktiválása	Beszélgetés: Pünkösdi ünnepkör áttekintése: mely ünnepeket ismered? Melyeken vettél már részt? Melyik miért fontos? Emeljük ki: ünnepeink, ünneplésünk és egyházunk élete a Szentlélek munkájának köszönhető	TK Beszélgetés a pünkösdi ünnepkörről
Feldolgozási javaslat	1. Mihez hasonlít a Szentlélek munkája? Szél ereje, hatása – a Lélek munkája TK – vitorlás fotó, magyarázat Milyen más jelképekre emlékszel? Lapozzunk a TK 69. oldalára, idézzük fel az Apostoli hitvallásnál a Szentlélekről tanultakat! 2. A Lélek munkája az első gyülekezetekben Bibliai történet – TK Értelmező feladatok:	TK A Szentlélek jelképeiről tanultak felelevenítése TK MFEI 1–2. feladat Rámutatás a Lélek hatására az első gyülekezetekben

	<p>MFEI 1.: miért lehetett vonzó az első gyülekezet élete</p> <p>MFEI 2.: ma mit jelenthetnek az első gyülekezet jellemzői, tevékenységei</p> <p>3. Gyülekezeti élet a gyakorlatban</p> <p>MFEI 3.: csoportmunka, helyzetek elképzelése és eljátszása az első gyülekezetben</p> <p>MFEI 4.: a Szentlélek hatása ma: a tanuló saját életében és a gyülekezetben</p> <p>4. Aranymondás: <i>„Mert nem a félelem lelkét adta nekünk Isten, hanem az erő, a szeretet és a józanság lelkét.”</i> (2Tim 1,7)</p> <p>Az aranymondás összefoglaló jellegű gondolat Az előző helyzetekhez kapcsolódva értelmezzük: Mely helyzetekben volt szükség erőre, szeretetre, józan bölcsességre?</p> <p>5. Énekjavaslat: Isten élő Lelke, jöjj... (TK 7. ének), Sűrű sötét van... (TK 16. ének), Szentlélek Isten, (TK 17. ének)</p>	<p>Mai párhuzamok keresése</p> <p>MFEI 3. feladat A gyülekezeti kapcsolatok átélésének segítése</p> <p>MFEI 4. feladat Példák gyűjtése a Szentlélek hatására a tanuló és gyülekezete életében</p> <p>TK Összegző gondolatok megfogalmazása</p>
Munkáltatás		
Házi feladat	<p>MFEI 5.: Nézz utána könyvtárban vagy interneten, milyen népszokások kapcsolódnak a pünkösdhöz! Készíts róla rövid beszámolót!</p>	

TOVÁBBI ÖTLETEK

Letölthető képsorok:

<http://www.freebibleimages.org/stories/?search=pentecost>

Képelemzési és szövegelemzési módszertani segédlet

Tankönyv: 104–105. oldal

A képen látható

- Infografika: a pünkösdi ünnepkör
- Fénykép: áramtermelő fényképe, amit a szél hajt

A szöveg: Az első keresztyének Antiókiában (Szíria). Az első gyülekezet.

Instrukció a képolvashoz és a kapcsolódó szöveg elemzéséhez

1. Képolvasási javaslat:

- Figyeld meg az infógrafikát, és sorold fel a pünkösdi ünnepkör eseményeit! Mit tudsz ezekről az ünnepekről?
- Mit szimbolizál számodra a szélerómű?

2. Szövegelemzés

- Hol van Antiókhia?
- Miért tudták a tanítványok hirdetni Isten Igéjét?
- Milyenek voltak az első keresztyének? Hogyan éltek? Honnan tudták mások, hogy ők Jézus követői?
- Hogyan alakult meg az első gyülekezet?

Élménypedagógiai játék: VÁLLALKOZÁS

Szükséges eszközök: papírlapok, íróeszközök

Időigény: 35 perc

Típus: együttműködési

Játék lényege:

Ez a játék segít abban, hogy azokra a közös dolgokra irányítsa a figyelmet, amik összekötik a gyerekeket, ami közös bennük. A játék során a felismert közös képességekből és tulajdonságokból kell valamit létrehozni.

Játék menete:

Háromfős csoportokat alkotunk, ne a barátok legyenek együtt.

Kerettörténet:

Az iskola egy különleges pályázaton nyert egy nagy összeget. A pályázat lényege, hogy három fős diákcsapatok indíthatnak vállalkozást. Az a pályázat közzétévőinek a feltétele, hogy a csapatokban nem dolgozhatnak együtt barátok. Egy vállalkozást kell elindítanotok. A lényeg, hogy csak olyan tudást és képességet használhattok fel, ami nektek megvan. Kaptok 20 percet, hogy megtaláljátok azokat a tulajdonságokat, amik közösek bennetek. Ez lehet külső, belső tulajdonság, lehet képesség. Azután ki kell találnotok egy vállalkozást, amit pályázati pénzből el tudnátok indítani. Írjátok le, hogy mit fogtok csinálni, kinek mi lesz a feladata. Ez egy 2 hónapig tartó vállalkozás lehet a nyári szünetben.

Amikor készen vannak a tervek, akkor egyesével felolvassák a gyerekek, majd következik a megbeszélés.

Megbeszélés:

Könnyű volt-e megtalálni a közös alapot?

Hogyan találtátok meg a közös tulajdonságot, képességet?

Könnyű volt-e valami közös feladatot kitalálni?

Könnyű-e valami közös dolgot találni azzal, aki nem a barátunk?

Nehéz-e közös célt kitűzni, ha annyira különbözőek vagyunk?

Mi segít abban, hogy a különbözőség ellenére mégis megtaláljuk azt, ami közös?

Feldolgozáshoz:

Drámapedagógiai ötlet: Kerettávolságok-munkaforma

Olvassuk el, ismerjük meg a pünkösdi történetet (az első gyülekezet történetét), majd próbáljuk meg valamelyik szereplő bőrébe bújva átadni, mi történt (kioszthatja a hittanoktató is a szerepeket, vagy választhatnak is, egyet lehet többeknek is választani, meg ki is maradhat belőle, újakat is kitalálhatunk.)

Rendőrr – egy olyan jeruzsálemi rendfenntartó rövid jelentése, aki a pünkösdi esemény helyszíne közelében járőrözött

Turista – ugyanez, csak egy turista képeslapja a dologról haza

Szomszéd – Péterék háza mellett lakó szomszéd

Péter – sms/képeslap arról, amit átélt

Bulvár hírek tudósítója – írhatunk egy bulvárcikket (vagy lehet másik újságé is, vigyünk be hasonló újságokat, amiből lehet ihletet meríteni. Rövid cikk, riport legyen csak! stb.

Lehet írásos formát választani, de ha a csoport alkalmas rá, akár miniinterjúkat is készíthetünk ott helyben. Ha írott formába öntjük, olvassuk vagy olvastassuk fel az elkészült műveket!

INSTRUKCIÓK A MUNKAFÜZET FELADATAIHOZ

MFEI 122. o. 2. feladat/MFGY 92. o. 2. feladat

A párhuzamok keresésénél utaljunk vissza a gyülekezeti alkalmakról, szolgálatokról tanultakra.

Pl.: Apostoli tanítás: istentisztelet, bibliaóra, hittanóra

Közösség: szeretetvendégség, családi nap

Kenyér megtörése: úrvacsora

Imádkozás: egyéni és közös imádkozás alkalmai

A témához felhasználható énekek:

Református Énekeskönyv (RÉ21): 300. dicséret: Dicsőség az Atyának

Református Énekeskönyv (RÉ21): 543. dicséret 1. 3–4. versei: Jövel, teremtő Szentlélek

Dicsérvétek az Urat: 138. Jó Atyánk, örök Úr Isten – kánon (+BS)

Dicsérvétek az Urat: 140. 1–2. versei: Jövel, Szentlélek Isten

Hittankönyv: 17. Szentlélek, Isten jöjj szívünkbe

A képelemzési és szövegelemzési módszertani segédlethez felhasznált irodalom:

Adorno, Theodor, W. (1998): A művészet és a művészetek. Irodalmi és zenei tanulmányok. Helikon Kiadó, Budapest

Antik Sándor (2010): Vizuális megismerés és kommunikáció. Egyetemes Műhely Kiadó és Bolyai Társaság, Kolozsvár

Arnheim, Rudolf (1979 [1974]): A vizuális élmény – Az alkotó látás pszichológiája. Gondolat Kiadó, Budapest

Bacsó Béla (szerk.): Kép, fenomén, valóság. Kijárat Kiadó, Budapest

Baudrillard, Jean (1987): A tárgyak rendszere. Gondolat, Budapest

Bálványos Huba – Sánta László (1997): Vizuális megismerés, vizuális kommunikáció. Balassi Kiadó, Budapest

Bán András (szerk., 1999): Körülírt képek. Fényképezés és kultúrakutatás. Miskolci Galéria–Magyar Művelődési Intézet, Miskolc–Budapest

Belting, Hans (2003): Kép-antropológia. Képtudományi vázlatok. Kijárat Kiadó, Budapest

Béres István – Horányi Özséb (szerk., 2001): Társadalmi kommunikáció. Osiris Kiadó, Budapest

Boehm, Gottfried (1997 [1980]): A képi érzelmek és az érzékszervek. Fordította Poprády Judit. In Bacsó Béla (szerk.): Kép, fenomén, valóság. Kijárat Kiadó, Budapest, 242–253. old.

Bourdieu, P. (1978 [1968]): A művészeti észlelés szociológiai elméletének elemei. In Józsa Péter. (szerk.): Művészetszociológia. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 175–200. old.

Buda Béla – Sárközy Erika (szerk., 2001): Közéleti kommunikáció. Akadémiai Kiadó, Budapest

Calvin, William H. (1997): A gondolkodó agy. Az intelligencia fejlődéstörténete. Kulturtrade Kiadó, Budapest

Darvas György (1999): A szimmetria a tudományban és a művészetben. Magyar Tudomány. (3) 257–265. o

Eysenck, Michael W. – Keane, Mark T. (1997 [1990]): Kognitív pszichológia. Fordította: Bocz András. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest

Farkas András – Gyebnár Viktória (szerk., 1995): Vizuális művészetek pszichológiája I. Szöveggyűjtemény. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest

Farkas András (szerk., 1997): Vizuális művészetek pszichológiája II. Szöveggyűjtemény. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest

Gombrich, Ernst H. (1999 [1991]): Miről szólnak a képek? Beszélgetések művészetről és tudományról. Fordította: Klimó Ágnes. Budapest, Balassi Kiadó, Tartóshullám

Hall, T. Edward (1995 [1966]): Rejtett dimenziók. Fordította Falvai Mihály. Katalizátor Iroda, Budapest

Hoppál Mihály – Jankovics Marcell – Nagy András – Szemadám György (1997): Jelképtár. Helikon Kiadó, Budapest

Horányi Attila (2001): A képekről. In Béres István – Horányi Özséb (szerk., 2001): Társadalmi kommunikáció. Osiris Kiadó, Budapest, 178–188. old.

Horányi Özséb (2001): A kommunikációról. In Béres István – Horányi Özséb (szerk.): Társadalmi kommunikáció. Osiris Kiadó, Budapest, 22–34. old.

Horányi Özséb (szerk., 2003a): A sokarcú kép. Válogatott tanulmányok a képek logikájáról. Typotex, Budapest

Horányi Özséb (szerk., 2003b): Kommunikáció I. A kommunikatív jelenség. Kommunikáció II. A kommunikáció világa. General Press Kiadó, Budapest

Horányi Özséb (2006 [1975, 1991]). Jel, jelentés, információ, kép. General Press Kiadó, Budapest

Kárpáti Andrea (1985): Képolvasás. Tankönyvkiadó, Budapest.

Kárpáti Andrea (1991): Látni tanulunk. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Kárpáti Andrea (2005): A kamaszok vizuális nyelve. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Kárpáti Andrea – Gaul Emil (2011): A vizuális képességrendszer: tartalom, fejlődés, értékelés. In Csapó Benő – Zsolnai Anikó (szerk., 2011): Kognitív és affektív fejlődési folyamatok diagnosztikus értékelésének lehetőségei az iskola kezdő szakaszában. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 41–82. old.

Kárpáti Andrea (2013, közlésre elfogadva): Vizuális tanulás. Benedek András – Golnhofer Erzsébet (szerk., 2013, előkészületben): Változó tanulási környezetek. Tanulmányok a neveléstudomány köréből sorozat.

Kepes György (1979 [1944]): A látás nyelve. Gondolat Kiadó, Budapest

Kovács Ilona – Szamarasz Vera Zoé (szerk., 2006): Látás, nyelv, emlékezet. Typotex Kiadó, Budapest

Kovács Gyula (2001): A vizuális tudat. Magyar Tudomány, 2001/10.

Kubinyi Enikő – Miklósi Ádám (szerk., 2006): Megismerésünk korlátai. Gondolat Kiadó, Budapest

Lehmann Miklós (é. n.): A digitális kép.
<http://www.tofk.elte.hu/tarstud/lehmann/digitkep.pdf>

Miklós Pál (1976): Vizuális kultúra. Elméleti és kritikai tanulmányok a képzőművészetek köréből. Magvető Könyvkiadó, Budapest

Miklós Pál (1980): Kép és kommunikáció. MUOSZ Oktatási Igazgatósága, Budapest

Moholy-Nagy László (1976): A festéktől a fényig. Corvina Kiadó, Budapest

Nyíri Kristóf (é.n.): Képiség a filozófia történetében. A kettős kódolás elmélete Platónról Wittgensteinig. <http://www.nytud.hu/program/Nyiri.ppt>

Nyíri Kristóf (2001b): Mentális képek, mint teoretikus konstrukciók. Magyar Tudomány, 2001/10. <http://www.matud.iif.hu/01okt/nyiri.html>

Nyíri Kristóf (2007): Szavak és képek. Világosság, 9. sz. 3–12. old.

Panofsky, Ervin (1984 [1955]): A jelentés a vizuális művészetekben. Gondolat Kiadó, Budapest

Sándor Zsuzsa (2003): A vizuális nyelv képi világa. Miskolci Egyetemi Kiadó, Sárospatak

Schuster, Martin (2005): Művészetlélektan. Képi kommunikáció – Kreativitás – Esztétika. Panem Kiadó, Budapest

Searle, John R. (2003): A képi reprezentáció. In Horányi Özséb (szerk.): A sokarcú kép. Válogatott tanulmányok a képek logikájáról. Typotex, Budapest, 205–225. old.

Séra László – Kárpáti Andrea – Gulyás János (2002): A térszemlélet. A vizuális-téri képességek pszichológiája, fejlesztése és mérése. Comenius Kiadó, Pécs

Székácsné Vida Mária (1982): A művészeti nevelés hatásrendszere. Akadémiai Kiadó, Budapest.